

 Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА.

 Володимир ЛИТВИН,
 Голова Верховної Ради України

Від давньої філософії до гендерної політики

Життєствердна місія жінки не лише обумовлена природно, а й соціально закріплена та історично визначена плином часу, зміною поколінь, культур і цивілізацій, побутом і повсякденною практикою. Природне «основне призначення» жінки історично закріпилося в певній сукупності її соціальних ролей, соціально-економічному та культурно-освітньому статусі, залежному від чоловіка. Врешті-решт це призвело до дискримінації жінок, утвердження суспільної нерівності.

Публічна, громадська роль чоловіків, відмінна від «природного» призначення жінки, їхнє домінування в усіх сферах життя обумовлене культурними традиціями та рівнем суспільного розвитку з античних часів. Деякі стародавні мислителі вважали, що обумовленість ролі жінки визначає її соціальне призначення, яке полягає у біологічній здатності до відтворення «собі подібних» — народженні та вихованні дітей. Приватне життя протиставлялося громадському, вважалось нижчим, де немає місця для реалізації добродетностей, а жінкам, відповідно, відводився статус мовчазного суб'єкта цивілізаційного процесу. І лише в ідеальній державі Платона громадське та приватне перестають бути протилежностями, що дозволяє утвердити добродетельну жінку не лише як Берегиню вибудованого ним ідеального міста, а й гідну представницю влади «заслужених» — в одному ряду з чоловіками. «Однакові природні властивості розсіяні у живих істотах обох статей, і до всіх занять на-

Наближення Міжнародного дня прав жінок і миру спонукає не лише до заслуженого вшанування жіноцтва, а й до аналізу стану правового забезпечення, ролі та статусу цієї соціальної верстви в людській цивілізації загалом та українському суспільстві зокрема.

даються за своєю природою як жінка, так і чоловік» [1]. Це, на думку філософа, не призводить до насильства ані над мудрістю, ані над добродетельністю та може розглядатись як продовження й розвиток природної традиції, уособленням чого і є жіноче начало.

Аристотель, на відміну від Платона, був прихильником однозначного підпорядкування жінки чоловікові, виходячи з її нібито природної потреби у такій підлеглості. Зокрема, у своїй «Політиці» він писав:

«...необхідність змушує сполучатися попарно тих, хто не може існувати одне без одного, — жінку й чоловіка, аби продовжити рід, і це сполучення — не від свідомого рішення, а зумовлюється природним прагненням, що притаманне й решті живих істот та рослин, — залишити після себе подібну істоту. (Тому для самозбереження і об'єднуються особа, що за своєю природою владарює, та особа, котра за своєю природою підвладна. Перша завдяки своїм розумовим властивостям здатна передбачати, і тому вона вже з огляду на свою природу є істотою, що владарює і панує; друга, оскільки здатна працювати лише фізично, — особа підвладна і раб») [2].

Проте давньогрецька ідея, викладена Платоном, не отримала належного розвитку. Тривалий час домінуючим фактично залишався аристотелівський підхід, згідно з яким призначенням жінки є домашнє господарство, народження та виховання дітей. До того ж таке бачення статусу жінки цілком вписувалося у християнську традицію, відповідно до якої Єва, як жінка, створена Богом із ребра Адама, першого біблійного чоловіка,

поставала уособленням статі, відмінної і вторинної щодо нього.

До такого бачення пристав і французький дослідник XVI ст. Жан Боден, який у своїй праці «Шість книг про державу» не лише визнає справедливим погляд Аристотеля на природу та соціальне призначення жінки в суспільстві, а й погоджується з висловленою ним тезою про правомірність для чоловіка функції «повелівати». У його концептуальних побудовах батько поставав своєрідним уособленням Бога, Отцем усіх речей. І цей стан справ має своєю першопричиною природу, стверджував Ж. Боден [3].

Вважаючи «природний» розподіл суспільних ролей між статями основоположним, Гегель зараховував чоловіків до царства «свободи», а жінок — до царини «необхідності», пов'язуючи тим самим долю жінки з «домівкою», передусім народженням і вихованням дітей. «Закон родини є невід'ємно притаманною для неї імпліцитно внутрішньою природою, яка не лежить відкритою для денного світла свідомості, залишаючись внутрішнім почуттям... Жіноче життя прив'язане до цих домашніх божеств (пенатів), бачачи в них і її, жінки, універсальну сутність, і її конкретну індивідуальність» [4].

Відомий німецький філософ Артур Шопенгауер також обстоював ту точку зору, що жінки існують виключно для продовження роду і цим їхнє призначення вичерпується.

Показово, що видатний представник французького Просвітництва Жан-Жак Руссо, задаючись питанням, як людині знати, що має своїм початком природу, а що зобов'язане своєю поя-

вою історії, намагався подолати антинормичність сутності людської природи — чоловічої та жіночої, так само як і роздвоєність публічної та приватної сфер, засобами освіти, побудованої на біологічній основі. «Вся жіноча освіта має бути спрямована на чоловіка. Догоджати чоловікам, бути їм корисними, заслужити їхнє кохання і повагу, виховувати їх у юному віці, дбати про них уже в зрілому, ставати в пригоді доброму порадою, робити їхнє життя приємним і щасливим — ось споконвічні обов'язки жінки і те, чого їй треба навчати з дитинства» [5].

До речі, питання спільного виховання чоловіків і найбільш обдарованих жінок поставив Платон у своїй праці «Держава», зокрема, зазначивши: «Якщо ми будемо ставити жінок і чоловіків до однієї і тієї ж справи, то й навчати їх слід однаково, як перших, так і других» [6].

Такі підходи не лише формували умонастрої тієї чи іншої історичної доби, а й створили передумови для появи стереотипів і кліше, які зберігали свій вплив упродовж тривалого часу. Це не могло не позначитися на статусі жінки і в кінцевому підсумку призвело до виникнення організованого руху, спрямованого на захист економічних, соціальних та політичних прав жінок. Почавши в XIX ст. із вимог про поліпшення умов праці, скорочення робочого дня та рівної з чоловіками заробітної плати, жіночі організації долучили до цього на початку XX ст. надання виборчого права, започаткувавши у США та ряді країн Європи рух за рівні з чоловіками права в усіх сферах.

Інтернаціональний характер цього руху засвідчило, зокрема, прийняття в серпні 1910 року рішення Міжнародної конфедерації жінок-соціалісток про щорічне відзначення в березні Міжнародного жіночого дня на знак солідарності жінок у боротьбі за свої права. Відзначення свята саме 8 березня в Європі та Росії почалося лише з 1914 року.

На українських землях жіночі організації постали в останній чверті XIX ст. практично одночасно в Російській та Австро-Угорській імперіях. Як відомо, у 1884 році за ініціативою Н. Кобринської у м. Станіславі було створено «Товариство руських жінок», а в Києві засновано жіночий гурток, який очолила О. Доброграєва. Особливістю українського жіночого руху, на відміну від аналогічних тогочасних рухів у США та Європі, стало активне поєднання ідей фемінізму та національно-культурного відродження. Водночас були й певні регіональні відмінності. Зокрема, на українських землях у складі Російської імперії жінки вбачали своє першочергове завдання у боротьбі за право здобувати вищу освіту і працювати нарівні з чоловіками. Як наслідок, постали й організації відповідного спрямування — «Общество помощи высшему женскому образованию» у Харкові, «Товариство захисту працюючих жінок» у Києві (1907—1911 рр.) тощо.

На західноукраїнських землях жінки обстоювали поряд з гендерною рівністю ідеї національного визволення. Так, Н. Кобринська у 1887 році за участю О. Пчілки видала жіночий альманах «Перший вінок», наголосивши на рівності громадянських і національних прав жінок та чоловіків. Досить високо оцінюючи її діяльність, І. Франко зазначав, що вона «організовує жіноче товариство, агітує за подання петицій з метою поширення жіночої освіти й жіночих прав, нав'язує відносини з жінками інших національностей, одним словом, намагається спрямувати наших жінок у напрямок реалізації ідей та інтересів передового європейського жіноцтва» [7].

Крім того, західноукраїнські жіночі організації приділяли велику увагу благодійницькій (наприклад, «Жіноча громада» на чолі з М. Ребачок-Солтис, створена 1900 року в Тернополі) та релігійно-пропагандистській діяльності (Марійське товариство, що виникло у Львові в 1904 році, і Товариство православних русинок, засноване у Чернівцях у 1908 році).

У роки Першої світової війни та Української революції 1917—1920 рр. жінки виявили активну громадянську позицію, стійко, нарівні з чоловіками, переносючи ці лихоліття. Зростала і їхня роль у суспільстві. Зокрема, лише в Українській Центральній Раді було 11 жінок (Л. Старицька-Черняхівська, С. Русова та ін.). Як писала у той час С. Русова, «жіноче питання одне з найскладніших, яке ставить перед нами наше культурне життя. Воно вимагає зростання почуття правди й волі у людях, воно не вкладається в ніякі законодавчі постанови, бо воно цілком залежить від моральних відносин людей між собою, від розвитку пошани людини до людини» [8].

Жіноче питання також знайшло відображення у тогочасних конституційних проектах. Так, М. Грушевський у праці «Хто такі українці і чого вони хочуть?» зазначав, що «має бути рівність. Однакове право повинні мати пани і мужики, багаті і робітники, просвіщенні й прості, чоловіки і жінки...» [9]. Згодом цей принцип було втілено в Конституції УНР 1918 року, ст. 11 якої проголошувала, що «ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає».

У міжвоєнний період на українських землях великою активністю відзначався створений 1917 року на основі «Жіночої громади» Союз українок. Він став членом Міжнародного жіночого союзу, проводив велику благодійницьку, культурницьку, просвітницьку та освітню роботу, видавав власні журнали — «Жінка» та «Українка». З ініціативи Союзу, як відомо, в 1934 році в Станіславі було проведено Всеукраїнський жіночий конгрес, а у 1937-му на жіночому з'їзді у Львові створено Світовий союз українок.

На той час українські жінки вже були потужною організованою силою,

входили до складу владних структур, зокрема польського парламенту. Так, до сенату у міжвоєнний період обиралися О. Левчанівська та О. Кисілевська, до сейму — М. Рудницька.

Вагомим, хоча й формальним, було представництво жінок у радянських органах влади. Не доводиться сумніватися в тому, що у Верховній Раді Української РСР останніх чотирьох скликань (70-ті — 80-ті роки XX ст.), як і за весь попередній період, питома вага жінок серед народних депутатів визначалася ще до виборів відповідно до політики керівництва країни. Фактично спланована частка жінок у складі парламенту стабільно становила 34—35%, але це далеко не відповідало їхній питомій вазі у складі населення УРСР, яка сягала на той час майже 54%.

Міжнародний жіночий день не відразу набув широкої підтримки в колишньому СРСР, а неробочим він став лише з 1966 року, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1965 року.

Запровадження «західного», за його походженням, свята дозволило керівництву СРСР досягти подвійного ефекту — задовольнити загальнолюдську потребу суспільства у наявності такого свята і використовувати його для зміцнення підтримки влади жінками та населенням загалом.

За умов, коли релігія перебувала під постійним тиском та контролем з боку держави, відбулася підміна релігійної традиції політичною. На практиці в СРСР свято 8 Березня було складовою системи заходів, фактично спрямованих не на боротьбу за права жінок, а на пропаганду «радянського способу життя».

З іншого боку, доречно зазначити, що внаслідок пом'якшення гостроти проблем боротьби за права жінок у розвинених країнах Міжнародний жіночий день поступово втратив там цей підтекст і практично перестав відзначатися. А в колишньому СРСР суспільство досить швидко перестало сприймати ідеологічне навантаження цього свята. У масовому сприйнятті 8 Березня перетворилося на свято весни.

Під егідою ООН Міжнародний жіночий день, з ініціативи заклопотаного власним іміджем СРСР, почали відзначати з 1975 року. Саме цей рік було проголошено Міжнародним роком жінки, а 16 грудня 1977 року Генеральна Асамблея ООН у своїй Резолюції 32/142 закликала всі держави проголосити будь-який день року Міжнародним днем прав жінок і миру [10]. Дата святкування мала обиратися кожною країною індивідуально, згідно з власними національними традиціями.

На сьогодні цей день є офіційним вихідним у більш як 20 державах світу, насамперед пострадянських, у тому числі в Україні. У ряді країн (Хорватія, Румунія, Сербія, Італія, Франція) 8 березня не є державним святом, але широко відзначається. В Італії символами цього дня стали жовта міміза і

шоколад. Згодом ця традиція набула популярності й у сусідній Албанії. В Індії Міжнародному жіночому святу надають великого значення і проводять цього дня багато урочистих заходів. У Португалії в ніч на 8 березня жінки організують вечірки, на які чоловіків не запрошують [11].

У незалежну Україну жіноче свято прийшло вже без попереднього політичного забарвлення як заслужене вшанування жінки й матері і в родинному колі, і в колективах, де вони трудяться. Свідченням і наслідком деполітизації є той факт, що на тлі стабільної популярності Міжнародного жіночого дня стрімко зменшується увага до 7 листопада — чергової «річниці Жовтня». За даними соціологічної служби Центру Разумкова, з 2002 по 2009 рік в Україні кількість тих, хто вважає головне для СРСР свято 7 листопада звичайним днем, зросла із 38,6 до 51% [12].

Свято 8 Березня позитивно сприймається населенням усіх регіонів України, хоча певні політичні сили намагаються протиставити його Дню матері.

За даними загальнонаціонального соціологічного дослідження, проведеного у червні 2011 року Центром соціальних та маркетингових досліджень «СОЦІС», Міжнародний жіночий день 8 Березня має у населення України третій рейтинг (15,1%) після Дня Перемоги (48,0%) і Дня Незалежності (15,5%) та вважається одним із найважливіших державних свят країни [13].

Слід зазначити, що з огляду на політичне походження Міжнародного жіночого дня релігійні конфесії досить стримано ставляться до його святкування. У релігійних традиціях є усталені власні приводи вшанування жінок. Так, у християн особливе місце відводиться культурі Діви Марії та святкам на її честь. Подібна релігійна традиція характерна і для мусульман, які найшанованішим жіночим святом вважають дні на відзначення дружини основоположника ісламу Мухаммеда — Айші. В юдеїв жіночим днем фактично є свято Пурим, яке встановлене на честь порятунку євреїв за допомогою царської дружини Естер від знищення перським царем Ксерксом у V ст. до н. е.

Вагоме релігійне підґрунтя має День матері, який традиційно пов'язують із вшануванням Діви Марії. Ініційований американською пацифісткою Джулією Уорд Хоув у 1872 році, День матері отримав на початку XX століття свого ідеолога і провідника в особі іншої американки — Анни Джервіс. У 1910 році її підтримав штат Західна Вірджинія, який визнав День матері офіційним святом, а згодом воно почало поширюватися й набувати популярності у США. 8 травня 1914 року офіційним святом визнав День матері американський Конгрес, призначивши його на другу неділю травня [14]. Після Першої світової війни День матері почали відзначати й у країнах Західної Європи.

Нині День матері є святом у понад 50 країнах світу. Відповідно до Указу Президента України від 10 травня 1999 року [15] його відзначають на офіційному рівні у другу неділю травня.

Жінка у сучасному світі: гендерні стандарти

У сучасне життя із соціальної науки принесене поняття «гендер», що означає «соціальну суть людини» та відмежовується від поняття «біологічна стать людини».

Попри глибоке історичне коріння, вперше ідея гендеру, яка на той час мала назву «жіночі студії», виникла і почала розвиватися в Європі та США наприкінці 60-х років XX ст. В її основу було покладено праці Джона Стюарта Міла, Сімони де Бовуар, Джона Вільяма Мані, Мішеля Фуко, Джуді Батле та ін. [16]. Однак головні теоретичні й методологічні аспекти гендерних досліджень постали з жіночого руху та феміністичної ідеології XX ст.

Упродовж середини — другої половини минулого століття фундаментальні засади гендерної рівності було запроваджено у міжнародних нормативно-правових актах.

Одним з основних принципів, зафіксованих у прийнятій 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини й міжнародних пактах про громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), став принцип рівноправ'я чоловіків і жінок [17].

У статті 1 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок» № 2263 (XXII) (1967 р.) [18] вказувалося, що дискримінацію стосовно жінок, яка призводить до заперечення чи обмеження їхньої рівноправності з чоловіками, визнано несправедливістю й злочином проти людської гідності. Головними шляхами подолання цієї нерівності бачилося скасування наявних законів, звичаїв, практики, що були дискримінаційними стосовно жінок, встановлення належного юридичного захисту рівноправ'я жінок і чоловіків.

Ідеї, закладені в Резолюції Генеральної Асамблеї, було реалізовано в Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» [19] (1979 р.), яка стала першим спеціальним міжнародним актом, спрямованим на ліквідацію дискримінації щодо жінок.

Схвалені 1995 року Четвертою Всесвітньою конференцією жінок Пекінська декларація та Платформа дій виокремили 12 проблемних стратегій (малозабезпеченість, освіта та навчання, здоров'я, насильство над жінками, збройні конфлікти, економіка, влада та прийняття рішень, механізми гендерної рівності, права людини, засоби масової інформації, навколишнє середовище та проблеми дівчат), які в червні 2000 року визначено пріори-

тетними у підсумкових документах Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками та жінками і мир у XXI столітті».

Загальноєвропейські стандарти гендерної рівності встановлюються, насамперед, Радою Європи (РЄ) та Європейським Союзом (ЄС). Стандартами гендерної рівності на Європейському континенті є загальні стандарти, що стосуються рівноправності статей та заборони дискримінації, а також стандарти у конкретних сферах: державної політики, зайнятості, соціального забезпечення, економічного та особистого життя.

Основним із них, безсумнівно, є стандарт рівноправності жінок та чоловіків і заборони дискримінації жінок, встановлений Європейською конвенцією прав людини і основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ), яка у ст. 14 закріпила вказані принципи і передбачила, що користування правами та свободами, визначеними в ній, має бути забезпечене без дискримінації за ознакою статі [20].

Положення про те, що принцип рівноправності жінок та чоловіків є основною умовою демократії та вимогою соціальної справедливості, міститься й у Декларації Ради Європи про рівноправність жінок та чоловіків від 16 листопада 1988 року [21], який було підтверджено і в Рекомендації R (98) 14 щодо висунення на перший план гендерних питань [22].

У сфері державної політики основний стандарт гендерної рівності передбачає залучення обох статей до її формування.

Акти Європейського Союзу, до членства в якому прагне Україна, також містять стандарти гендерної рівності у політичній сфері. Зокрема, прийнято стандарт врахування державами при проведенні своєї політики проблем та потреб жінок нарівні з проблемами і потребами чоловіків (гендерне інтегрування) [23]. Він міститься у Рамковій стратегії ЄС із гендерної рівності 2001–2005 рр. [24].

Гендерне інтегрування і гендерний моніторинг передбачені ухваленим Радою ЄС Європейським пактом щодо гендерної рівності на період 2011–2020 рр. [25]. У ньому, зокрема, зазначено, що політика гендерної рівності є життєво важливою для економічного зростання, процвітання та конкурентоспроможності ЄС.

Європейський Союз розробив низку директив, що стосуються гендерної рівності та передбачають формування обов'язкових напрямів політики і єдиних стандартів для всіх держав — членів ЄС. Національна гендерна політика зазнає дедалі більшого законодавчого впливу Євросоюзу, на рівні якого узгодження цієї політики набирає ваги [26]. Численні обов'язкові директиви ЄС із гендерної політики, а також задекларований намір ЄС ліквідувати гендерну нерівність у всіх сферах ді-

яльності — важливий крок на шляху створення комплексної гендерної політики Євросоюзу.

Хоча забезпечення гендерної рівності і дотримання прав жінок стало одним із найактуальніших завдань Європейського Союзу та країн-членів у сфері захисту прав людини, на практиці права жінок не завжди дотримуються, а механізми їх захисту не в усіх випадках спрацьовують.

На початку 90-х років ХХ ст. демократичні країни світу почали активно застосовувати на національному рівні гендерний підхід при розв'язанні суспільних проблем. Передусім про це свідчить розширення законодавчої бази гендерної політики. Так, закони про рівність жінок і чоловіків було прийнято у Польщі, Литві, Японії, Норвегії, Швеції, Франції, Фінляндії, Голландії тощо. Країни Британської співдружності схвалили Програму дій щодо гендеру і розвитку, стратегічним напрямом якої було визнано гендерний.

Зростання уваги до проблеми рівноправ'я жінок і чоловіків супроводжується вивченням гендерного питання на національному та міжнародному рівнях. Введення до політичного дискурсу поняття «гендер» має на меті змінити усталені традиції, дати можливість кожній людині реалізувати власний потенціал, дотримуватися демократичних принципів існування держави та суспільства.

У ряді країн здійснення гендерної політики поширюється на представників «сексуальних меншин». У деяких випадках це призвело до того, що в офіційних документах дозволено, поряд зі словами «батько» та «мати», використовувати визначення: «перший із батьків» та «другий із батьків». На думку вітчизняних та зарубіжних експертів, такий підхід може створювати загрозу традиційним сімейним цінностям і християнській моралі.

Порівняльне вивчення становища жінок у країнах світу щороку публікується у відповідних доповідях Всесвітнього економічного форуму [27]. В них встановлюється і рейтинг окремих країн за цим показником, з урахування економічних, політичних, медичних, освітніх та інших чинників. Станом на 2011 рік перші місця у цьому рейтингу посідають економічно розвинені демократичні країни Європи — Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція та Ірландія. США знаходяться на 17-му місці, Росія — на 43-му, а Україна посідає 64-ту позицію. Показово, що нижче за неї перебуває Румунія (68-ме місце), хоча вона вже кілька років є членом Євросоюзу.

Цей рейтинг враховує такі специфічні показники, як, наприклад, кількість жінок на провідних посадах у державних та недержавних структурах, що вимагають високої кваліфікації.

Невисоке місце України пояснюється, насамперед, недостатньою участю жінок в економічному житті країни.

Розробники рейтингу стверджують, що в жодній країні не досягнуто стовідсоткової рівності жінок і чоловіків. У країнах-лідерах цей показник сягає 80—85%, а в аутсайдера — Ємену він не досяг і половини.

Навіть у такій розвиненій країні, як Німеччина, актуальним залишається гасло «однакова платня за однакову роботу». Причому, за даними Федерального статистичного відомства (грудень 2010 року), різниця між зарплатами німецьких жінок і чоловіків становить 23%. Це лише частково пояснюється тим, що в ході профорієнтації жінки частіше обирають професії з низьким рівнем платні: якщо чоловік стає інженером, то жінка — перукарем чи медсестрою. Проте, за інформацією Інституту німецької економіки в Кельні, порівняння рівноцінних професій і посад показує дискримінацію жінок у майже 13% випадків. Намагаючись виправити становище, міністр праці ФРН Урсула фон дер Ляйен виступила з ініціативою ухвалити закон, який устанавлював би обов'язкову квоту жінок у керівних структурах провідних німецьких концернів, а міністр у справах сім'ї Крістіана Шредер заявила, що до 2013 року кількість жінок на керівних посадах у великих фірмах має збільшитися втричі [28].

Соціально-економічне становище української жінки потребує змін

Своєрідність становища жінки в Україні полягає в тому, що, беручи активну участь у житті суспільства, вона, з низки причин, не завжди може скористатися наданими їй національним законодавством правами та можливостями. До того ж українське законодавство в галузі гендерної рівності потребує подальшого удосконалення.

Низка обставин, пов'язаних із неналежним рівнем соціально-економічного розвитку країни, зумовлює зміст і характер політико-правового статусу української жінки.

Як відомо, до факторів, що визначають становище жінки у будь-якій країні, належать: рівень соціально-економічного розвитку, стан довілля, рівень розвитку медичної, соціально-побутової, культурно-освітньої інфраструктури, характер суспільної етики та моралі. З огляду на це соціально-економічне і морально-психологічне становище жінки у нас погіршується кризовими явищами в економіці, критичним станом довілля, недостатнім розвитком медичної та соціально-побутової інфраструктури.

Невисокий рівень життя, безробіття, девальвація моральних цінностей штовхають жінок та чоловіків на пошуки роботи за межами України. Гострою проблемою стало використання нелегальної жіночої праці за кордоном, а також торгівля «живим товаром» — жінками і дітьми [29].

Досі не створено належних умов для поєднання жіночого материнства та зайнятості. Разом із тим формування громадянського суспільства, розвиток України як соціальної та правової держави неможливі без активної участі українського жіноцтва.

Суто юридичної нерівності між чоловіками та жінками в Україні немає. У жінок рівні з чоловіками політичні права, вони можуть обирати й бути обраними до представницьких органів державної влади, працювати в них нарівні з чоловіками — як і у сфері освіти, науки тощо.

Конституцією України (стаття 24) гарантоване забезпечення рівності прав жінки і чоловіка, а також створення умов, які надають жінкам можливість поєднувати працю з материнством. Керуючись основними положеннями Конституції, діючи на демократичних засадах з метою надання рівних можливостей для участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, культурному й соціальному житті країни, Верховна Рада України спрямовує зусилля на законодавче забезпечення державної політики у зазначеній сфері.

Політика України в галузі захисту прав жінок проводиться з урахуванням підписаних нею міжнародних документів. Насамперед, ідеться про Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», Європейську соціальну хартію (переглянуту), конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, конвенції Міжнародної організації праці та інші. Така політика спрямовується на компенсацію об'єктивно складного становища жінок на ринку праці, організацію протидії їхній дискримінації, проведення заходів, які передбачають підвищення конкурентоспроможності жінок на ринку праці тощо.

Разом з тим значна частина законів, спрямованих на протидію дискримінації жінок, виконується не повністю, в т. ч. унаслідок неналежного фінансово-економічного забезпечення.

Світовий досвід свідчить: надаючи жінкам однакові права з чоловіками, розвинені країни світу, передусім Скандинавські, добиваються значного підвищення рівня життя всього населення.

Досягненню гендерного паритету в Україні заважають певні стереотипи. Зокрема, частина українських чоловіків не вбачає в жінках рівноправних партнерів у системі суспільних відносин і нерідко шукає за спиною успішної жінки впливового чоловіка, батька, брата, коханця [30].

У багатьох країнах світу законодавчо визначено, що жінки мають обіймати певний відсоток посад у керівних органах. Підписуючи Декларацію тисячоліття на саміті ООН у вересні 2000 року, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити до 2015 ро-

ку гендерне співвідношення на рівні від 30 до 70% у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади. Хоча жінки становлять 52,4% електорату, їхня участь у роботі органів державної влади залишає бажати значно кращого. Зокрема, у Верховній Раді шостою сесії скликання налічується 32 жінки, тобто 7,4% проти 20 і більше відсотків у країнах Європейського Союзу [31]. У складі нинішнього уряду України всього одна жінка; жодної нема серед голів обласних державних адміністрацій.

Упродовж усіх років незалежності до складу урядів України входило лише сім жінок.

Таке становище навряд чи можна пояснити лише тим, що, на думку багатьох, політика — це «брудна справа», а отже, ця професія — не для жінок. Сумнівно, що при ухваленні політичних рішень чоловіки обов'язково ефективніші за жінок чи краще, ніж вони самі, представляють їхні інтереси.

Аналізуючи представництво жінок в органах влади України, неважко помітити своєрідну «піраміду», в основі якої показники на рівні місцевих органів влади. Серед депутатів міських рад міст районного значення станом на 01.01.2012 року частка жінок становить 31,5%, селищних — 47,3%, а сільських рад — 53,1%.

Відзначимо також тенденцію істотного зростання з 1991 по 2011 рік кількості жінок-керівників в органах управління в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. У системі управління середньою освітою цей показник зріс з 3 до 5 осіб, охороною здоров'я — з 4 до 10, культурою — з 4 до 10 осіб. Подібна тенденція спостерігається і на рівні районів, де частка жінок за згаданий період зростає: в управлінні середньою освітою — з 23,1 до 50,6%, охороною здоров'я — з 5,4 до 22,3%, культурою — з 46,9 до 60,2%.

У суддівському корпусі частка жінок становить близько 48% від загальної кількості, але у складі Верховного Суду їх 12 із 48 суддів (25%), а у Конституційному Суді — всього дві жінки з 18 (11%).

Хоча у вітчизняній сфері управління на вищих щаблях традиційно домінують чоловіки, європейська практика засвідчує, що за рахунок жіночого представництва краще вирішуються проблеми у таких сферах, як екологія, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, охорона дитинства та материнства тощо. Причому в царині прийняття рішень щодо захисту соціальних інтересів населення, розв'язанні «специфічно жіночих» та інших проблем жінки демонструють не лише високу ефективність, а й відмінний від чоловіків стиль роботи, гнучкіші методи виходу з критичних ситуацій та розв'язання конфліктів.

Економічні складнощі в Україні, передусім на ринку праці, безпосередньо впливають на становище жінок, а у

безробіття переважно «жіноче обличчя». Так, у 2011 році кількість безробітних жінок коливалася від 233,2 до 331,1 тис., у той час як чоловіків — від 145,7 до 291,8 тисячі. При цьому традиційно нижчим був і рівень працевлаштування жінок порівняно з чоловіками: від 5,1% у грудні до 11,9% у вересні. Водночас щодо чоловіків цей показник досягав 19% [32]. Проте статистика свідчить, що жінки є економічно активнішою категорією, ніж чоловіки.

На користь вирівнювання права жінок на професію «працює» і сучасна технологічна революція з її можливостями дистанційної участі в певних виробничих процесах, прискоренням витісненням операцій, які вимагають фізичних зусиль, поліпшенням умов праці.

Разом з тим сучасна економіка загострила проблему конкурентоспроможності на ринку праці, де жінки нерідко програють через низку об'єктивних причин. За радянських часів вони, здобувши вищу освіту, обіймали численні управлінські посади порівняно невисокого рівня, а також були зайняті у закладах культури, медичного обслуговування тощо. Згодом, із закриттям нерентабельних виробництв, було ліквідовано їхній управлінський персонал та соціально-культурні установи. Крім того, значно звузилися такі традиційно «жіночі» сфери зайнятості, як легка та харчова промисловість. У зв'язку з падінням народжуваності закрилося чимало дитячих закладів та установ для молоді, де також працювали переважно жінки.

Формальна захищеність жіночої робочої сили соціальними пільгами зробила її не вигідною для підприємців, а отже, неконкурентоспроможною порівняно з чоловіками. Роботодавці уникають витрат на додаткові соціальні гарантії, пов'язані з пологами, материнством тощо, нерідко зазначаючи в оголошеннях про вакансію, що потрібні лише чоловіки.

Постають такі проблеми, як невмотивована відмова в прийнятті на роботу вагітних жінок, кандидаток віком від 45 до 55 років, незахищеність категорії молодих матерів тощо. Ще однією прихованою формою нерівності є дискримінація за ознакою сімейного стану жінок — неодружених або таких, які щойно вийшли заміж.

Незважаючи на те, що серед громадян з вищою освітою на 100 чоловіків припадає 140 жінок, залишається актуальним заниження розміру заробітної плати жінок порівняно із чоловіками. За виконання тієї само роботи вони отримують 75% від «чоловічої» заробітної плати [33].

У перспективі пенсія жінок може становити в середньому 40–45% від пенсії чоловіків. Це означає, що за наявної ситуації вже зараз закладається гендерна нерівність громадян літнього віку в майбутньому. Слід також мати на увазі, що за меншої платні жінка фактично працює на 4–6 годин більше, ніж

чоловік, через додаткову зайнятість у домашньому господарстві. Загалом жінки переважають серед соціально незахищених (малозабезпечених) верств населення — пенсіонерів, безробітних, низькооплачуваних працівників бюджетної сфери. Майже 70% працюючих жінок, у тому числі підприємці, зайнято в торгівлі, громадському харчуванні та сфері послуг з порівняно низькою заробітною платою (доходом). Чоловіки переважають серед керівників підприємств, організацій, установ та топ-менеджменту, очолюючи майже 80% усіх підприємств України.

Дослідження Міжнародної фінансової корпорації показали: чим більше підприємство, тим більше ймовірність того, що його очолює чоловік, підлеглими та компаньйонами якого також є чоловіки. З іншого боку, бізнес, очолюваний жінками, у вісім разів частіше рекрутує на керівні посади жінок [34].

Унаслідок обмеженого доступу до фінансових, матеріальних та адміністративних ресурсів кількість жінок-підприємців значно менша, ніж чоловіків. У великому промисловому бізнесі на них припадає всього 2% посад і стільки ж — у середньому і малому.

Жінки не випадково працюють переважно у сфері приватного малого бізнесу, який залежить від однієї людини. Через об'єктивні обставини жінка і змушена, і здатна брати всю відповідальність на себе. Отож сприяння малому бізнесу в Україні можна розглядати і як один із напрямів вирішення гендерного питання. Проте цю справу гальмують не лише психологічні бар'єри, спричинені ставленням до «бізнес-леді» в суспільстві, а й недосконалість законодавства, зокрема недостатня правова та соціальна захищеність зайнятих у малому бізнесі.

За даними цієї ж корпорації, жінці-підприємцеві важче, ніж чоловікові, започаткувати власний бізнес: складніші справи з отриманням кредиту, більше тиску з боку контрольних органів. Фірми, якими керують жінки, а це переважно торгівля і готельно-ресторанна сфера, отримують невеликі прибутки та витрачають порівняно більше коштів на оформлення документації для податкової служби. Майже половина респондентів серед жінок-підприємців зізналася, що їм доводилося робити «подарунки» таким органам [35].

Отже, потенціал українських жінок у бізнесі може бути реалізований значно повніше завдяки внесенню відповідних змін до законодавства та перусвідомленню їхнього місця і ролі в суспільстві.

Із дискримінацією жінки на ринку праці пов'язана ще одна з гострих проблем України — бідність, а також її фемінізація. Згідно з нещодавньою оцінкою комісара ООН з прав людини, рівень бідності у нас перевищує 70%, і це дуже болісно відбивається саме на жінках. До того ж, за даними демографів, сім'ю як первинну ланку суспільства вже давно поглинула всеохоплююча

юча криза, що має як глобальні, так і внутрішні корені. Криза сім'ї — один з найсерйозніших викликів сучасності. Насамперед, сучасна жінка поступово почала втрачати функцію берегині домашнього вогнища, фізичного та морального здоров'я, природних і соціальних умов розвитку кожного індивіда незалежно від його статі, національності, освіти чи типу поселення, віросповідань чи рівня доходів.

Високий рівень розлучень в Україні призвів до того, що 47% дітей фактично виховуються без підтримки батька, а близько 13% народжуються матерями, що не перебувають у шлюбі. У неповних сім'ях не тільки скромні доходи, а й здебільшого неповноцінна виховна, морально-психологічна атмосфера.

За умов затяжної демографічної кризи особливого значення набуває проблема здоров'я жінок, яке останнім часом погіршується за всіма показниками. Через складну економічну ситуацію бюджетні витрати на медичне забезпечення залишаються недостатніми і спрямовуються насамперед на лікування, а не на профілактику захворювань. На низькому рівні консультування і доступ до інформації та послуг у галузі охорони репродуктивного й соціального здоров'я, порушується право на таємницю особистого життя, актуалізується проблема раннього материнства, зростає кількість жінок, які палять, вживають алкоголь та наркотичні засоби.

Насилля в сім'ї та торгівля людьми в Україні набувають дедалі виразніших гендерних ознак: понад 90% жертв домашнього насилля і 80% жертв торгівлі людьми — жінки [36]. За таких умов розробка комплексного, багатодисциплінарного підходу до ліквідації насилля в родині і поза нею має стати однією із важливих складових побудови громадянського суспільства.

Загострюється потреба у підтримці на державному рівні проектів та програм, розроблених жіночими неурядовими організаціями і спрямованих на реалізацію соціальної політики, забезпечення прав та інтересів жіноцтва. Зокрема, йдеться про фінансове сприяння у проведенні гендерних досліджень, розробці альтернативних або додаткових систем перекваліфікації, соціального захисту, соціально-психологічної адаптації розвитку малого бізнесу, формування ефективного механізму контролю, моніторингу наявних економічних концепцій, систем кредитування, зайнятості тощо.

Поряд з державними органами та установами до роботи, спрямованої на забезпечення гендерної рівності, мають активно долучатися органи місцевого самоврядування. Йдеться про повніше врахування цього чинника в регіональних та міських програмах розвитку, зокрема в частині підтримки малого і сімейного бізнесу. Сприяючи спільній праці чоловіків та жінок, гармонізації сімейного життя, цей вид

приватної ініціативи реально слугує також економічному і соціальному розвитку населених пунктів і територій.

Громадські організації справедливо вимагають поліпшення інформаційного супроводу гендерної політики, спрямованої на подолання стереотипів в українському суспільстві щодо вторинності жінки порівняно з чоловіком. У цій роботі важко переоцінити роль засобів масової інформації, а також освіти. Можливості мас-медіа величезні, питання в тому, як вони використовуються. Брутальність, порнографія, реклама алкоголю та тютюнових виробів — це далеко не повний перелік того, що пропонують своїм читачам, глядачам та слухачам ЗМІ, принижуючи гідність і жінок, і чоловіків, далі розхитуючи суспільну мораль. Всюдишча реклама містить безліч виявів сексуалізації жіночого тіла та дискримінації жінок [37].

В освітній сфері також варто переглянути ряд навчальних програм і посібників, усунувши окремі недоречності, які можна трактувати як дискримінацію за гендерною ознакою. На думку експертів, викладена у багатьох підручниках інформація сприяє закріпленню у свідомості молодого покоління застарілих уявлень щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві.

Саме тому подальший демократичний поступ України та її стабільний розвиток навряд чи можливі без усунення наявних відмінностей у соціальному, економічному та політичному становищі жінок і чоловіків, у їх доступі до матеріальних та фінансових ресурсів. При розробці державних стратегій і програм, удосконаленні законодавства України, а в більш широкому плані — реалізації державної політики, у центрі уваги українського суспільства має перебувати захист прав та інтересів жінок.

Забезпечення прав жінок у законодавстві України, розвиток гендерних підходів у юридичній науці

На розвиток конституційних положень, які гарантують рівні права жінок і чоловіків та надають жінкам рівні з чоловіками можливості для їх реалізації, Верховна Рада України 8 вересня 2005 року ухвалила Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Його метою є закріплення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства шляхом відповідного правового забезпечення, ліквідація дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів.

Важливість цього акта важко переоцінити. Вперше в національному законодавстві визначено дискримінацію за ознакою статі та передбачено її пряму заборону.

За час незалежності України питання гендерної рівності неодноразово

ставали предметом парламентських слухань. Так, 21 листопада 2006 року відбулися слухання на тему: «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» [38] і «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» [39]. На них зазначалося, що попри відчутні зрушення в забезпеченні рівних прав жінок і чоловіків є потреба в ґрунтовному аналізі в усіх сферах суспільного життя крізь призму гендерних показників, оскільки темпи і якість їх впровадження ще не відповідають потребам часу, перешкоджаючи дальшій демократизації та соціальному розвитку.

У цьому сенсі конче важливо з'ясувати, яким чином державні стратегії, програми та заходи впливають на становище чоловіків і жінок, як враховуються інтереси обох груп при формуванні державних інститутів, дотримується принцип рівних прав та можливостей при визначенні тих чи інших державних пріоритетів. Піднесення цієї проблематики на рівень парламентського контролю відкрило можливості вперше поставити низку питань щодо законодавчого забезпечення гендерної рівності в нашій державі.

Виникає також потреба гендерного аналізу державного бюджету України, що дозволило б виявити й попередити ті чинники, які поляризують відмінності між статями і призводять до гендерного дисбалансу та дискримінації.

Варто нагадати, що у 2009 році Рада Європи запропонувала своє науку у сфері бюджетного процесу. Воно викладене в посібнику «Гендерне бюджетування: практична імплементація», підготовленому Генеральним директором із прав людини та правових питань.

Учасники парламентських слухань пропонували також передбачити у майбутньому Трудовому кодексі України положення щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Однак досі ця пропозиція залишається невикористаною, оскільки сам проект згаданого кодексу лише прийнятий за основу.

Окрім того, згідно з відповідною постановою Кабінету Міністрів України [40], розпочато гендерну експертизу чинного законодавства, що проводиться як складова частина правової експертизи. Так, за період з 2007 по 2011 рік Міністерством юстиції України підготовлено 18 висновків за результатами проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства, 10 із яких містили обґрунтування необхідності внесення змін до акта законодавства для усунення дискримінації за ознакою статі.

На виконання рекомендацій парламентських слухань прийнято чотири закони щодо вдосконалення законодавства з протидії насильству в сім'ї і забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [41]. Крім того, на розгляді Верховної Ради знаходяться кілька законопроектів із цих питань [42].

Розглядалося питання впровадження результатів парламентських слухань і на рівні Кабінету Міністрів України, який ухвалив постанову «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» [43].

Однак після того питання забезпечення гендерної рівності на розгляд парламенту більше не виносилися. Тому доцільно було б провести парламентські слухання, присвячені проблемам застосування Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Слід зазначити, що основні напрями державної гендерної політики втілюються в Державній програмі з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року [44].

За всіх обставин українському парламенту треба докласти максимум зусиль для того, щоб створити максимально повний та доступний механізм, за допомогою якого людина, незалежно від статі, мала б усі можливості для реалізації своїх прав та задоволення інтересів. У цьому контексті слід визнати: аналіз чинного національного законодавства з гендерних питань засвідчує, що значна частина його норм за своїм змістом, характером і спрямованістю має декларативний характер, а головне – не передбачає дієвого механізму та забезпечення державних гарантій гендерної рівності.

Нині на розгляді Верховної Ради знаходяться близько 30 проектів законодавчих актів [45], метою яких є дальший розвиток у вітчизняному законодавстві принципу гендерної рівності. Загалом за період діяльності Верховної Ради VI скликання на розгляд внесено 16 проектів законів та постанов (пов'язаних та альтернативних) щодо усунення дискримінації жінок. Із них 4 проекти не було прийнято, 3 – відкликано, 1 – не включено до порядку денного, 2 – знято з розгляду, а ще 1 – направлено на доопрацювання. Прийнято лише один проект, один – чекає розгляду на пленарному засіданні парламенту, ще один – опрацьовується у профільному комітеті.

Водночас усі ці документи містять низку хиб. Основні з них – введення принципу квотування при проведенні виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, виборів сільських, селищних та міських голів, що пропонується в одному із зазначених проектів. У певних випадках такий підхід може спонукати до необґрунтованого введення переваг та розглядатись як певні привілеї за ознакою статі для жінок, що, відповідно, суперечить Конституції. Окрім того, зазначені законопроекти стосуються здебільшого лише вибіркових сфер суспільної діяльності – державного управління, політичної та партійної діяльності, рекламної та інформаційної галузі. Відтак залишаються осторонь

сфери промисловості, транспорту, зв'язку, сільського господарства, журналістики, мистецтва, кіно та інші.

Дедалі нагальнішою стає потреба у збільшенні внеску в розроблення та реалізацію гендерної політики сучасної юридичної науки. На даний момент питанням правового забезпечення рівності жінок та чоловіків присвячено близько 30 дисертаційних досліджень, у т. ч. 5 докторських, написано чимало статей та монографічних робіт. Проте вони спрямовані переважно на аналіз сучасного законодавства і практики його застосування, тоді як гостро бракує вироблення нових підходів, ідей, пропозицій, що могли б стати рушієм на цьому надзвичайно важливому напрямку розвитку нашого суспільства.

Загалом зазначені та інші проблеми актуалізуються в контексті підготовки до парламентських виборів 2012 року. З огляду на це доцільно було б врахувати думки та позицію громадськості [46], поклавши їх в основу пропозицій щодо внесення змін до законодавства, спрямованого на забезпечення гендерної рівності у сфері державної служби, виборів народних депутатів України, створення гендерного ресурсного центру, проведення гендерного моніторингу тощо. Важливою видається розробка й затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2015 року.

Економічні та політичні реформи в Україні, демократичний розвиток нашого суспільства вимагають активної участі в цих процесах українського жіноцтва. Відтак завданням із завдань має стати наполеглива робота з формування ефективної державної гендерної політики європейського зразка. Забезпечення українським жінкам рівних прав у всіх сферах суспільного життя вимагають вітчизняна історія, національні традиції, загальна логіка цивілізаційного розвитку людства.

Джерела

1. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – С.146.
2. Там само.
3. Цит. за: *Елштайн Джін Бетке*. Громадський чоловік, приватна жінка: Жінки в соціальній і політичній думці / Пер. О. Мокровольського. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 2002. – С. 105.
4. Цит. за: *Елштайн Джін Бетке*. Громадський чоловік, приватна жінка: Жінки в соціальній і політичній думці / Пер. О. Мокровольського. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 2002. – С.165.
5. Руссо Ж.-Ж. Эмил, Или о воспитании: Педагогические сочинения: В 4-х т. – М., 1981. – Т.1. – С. 512.

6. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – С. 142.

7. Цит. за: *Івченко Ю. В.* Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Івченко Юлія Володимирівна. – К., 2008. – С. 47.

8. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогоденні: [монографія] / [Смоляр Л. О., Галаган В. Я., Калиновська І. Г. та ін]; за заг. ред. Л. О. Смоляр. – О.: Астропринт, 1990. – С. 189.

9. *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – С. 116.

10. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/318/09/IMG/NR031809.pdf?OpenElement>

11. Міжнародний жіночий день: історія та сьогодення // Секретар-референт. – 2011. – № 13.

12. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=503

13. Ставлення населення України до святкування державних свят [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socis.kiev.ua/ua/press/stavlennja-naselennja-ukrajiny-dosvjatkuvannja-derzhavnykh-svjat-ta-viyskovykh-paradiv.html>

14. Text of S. 889: Mother's Day Centennial Commemorative Coin Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s112-889>

15. Про День матері: Указ Президента України від 10 травня 1999 року № 489/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=489%2F99>

16. *John Stuart Mill*. «On Liberty» (1859); «The Subjection of women» (1869); *Simone de Beauvoir*. «The Second Sex» (1949); «The Woman Destroyed» (1967); *John William Money*. «Sex, gender and identity over the years: a changing perspective» (1955); *Michel Foucault*. «The History of Sexuality» (1984); *Judith Butler*. «Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity» (1990); «Undoing Gender» (2004) та ін.

17. Про ратифікацію Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 р. № 2148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

18. Резолюція 2263 (XXII) Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок». Організація Об'єднаних Націй. Генеральна Ассамблея. Официальные отчеты. Двадцать вто-

рая сессия. — Дополнение № 16 (А/6716). — С. 41–43.

19. Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

20. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

21. Діяльність Ради Європи щодо забезпечення рівноправності жінок та чоловіків відповідно до стратегічних цілей Пекінської та Віденської програм дій // Рада Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.coe.kiev.ua/hr/equal/EG\(96\)%20I%20rev.htm](http://www.coe.kiev.ua/hr/equal/EG(96)%20I%20rev.htm)

22. Recommendation №. R (98) 14 of the Committee of Ministers to member states on gender mainstreaming — http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG_S_MS_98_2_rev_en.pdf

23. Повідомлення Комісії від 21 лютого 1996 р. «Впровадження рівних можливостей для жінок і чоловіків в усі напрямки політики та діяльність Спільноти» COM(96) 67 final. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0067:FIN:EN:PDF>

24. Бюро ПРООН по странам Европы и СНГ. Региональный Центр Братислава, Словакия. Законодательство, построенное с учетом гендерных принципов, в странах Центральной и Восточной Европы и СНГ: руководство по продвижению и защите гендерного равенства посредством закона. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://europeandcis.undp.org/cd/show/FDA6F184-F203-1EE9-B94FA01B0D341C76>

25. European Pact for Gender Equality (2011-2020) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:155:0010:0013:EN:PDF>

26. Pascall, Gillian and Jane Lewis. 2004. Emerging Gender Regimes and Policies for Gender Equality in a Wider Europe / Journal of Social Policy. — 33,3. — P. 384.

27. Women as the way Forward [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.weforum.org/s? s=women>

28. Жіночий консорціум України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/pod_kabluk

29. Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»: Постанова Верховної Ради України від 29.06.2004 р. № 1904-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 542.

30. «Форум сприяння та представництва жінок у політиці» в рамках проекту: «Формування паритетної коаліції в Україні», Всеукраїнська громадська організація «Інститут демократії та соціальних процесів» у співпраці з Регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gender.at.ua/news/2011-06-26-785>.

31. *Тігіпко Сергій*. Забезпечення гендерної рівності — важлива складова внутрішньої політики України // Урядовий портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244644813

32. Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 2011 році. Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян за статтю у 2011 році // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

33. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. — Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. — 192 с.

34. Українським жінкам важче вести бізнес, ніж чоловікам // Територія бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.business-territory.com>.

35. Там само.

36. Звернення до керівництва України учасників засідання «круглого столу» на тему: «Гендерні відносини і гендерна політика у сучасних умовах глобалізації», проведеного «Союзом жінок України «За майбутнє дітей», м. Київ, 15 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sju.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=165&Itemid=53

37. Звернення до керівництва України учасників засідання «круглого столу» на тему: «Гендерні відносини і гендерна політика у сучасних умовах глобалізації», проведеного «Союзом жінок України «За майбутнє дітей», м. Київ, 15 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sju.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=165&Itemid=53

38. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства»: Постанова Верховної Ради України від 23.03.2007 р. № 817-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 18. — Ст. 273.

39. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи»: Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 р. № 1241-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 45. — Ст. 522.

40. Про проведення гендерно-правової експертизи: Постанова Кабі-

нету Міністрів України від 12.04.2006 р. № 504 // Урядовий кур'єр. — 2006. — 26 квітня.

41. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25 вересня 2008 р. № 599-VI; «Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей» від 1 жовтня 2008 р. № 616-VI; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 15 квітня 2008 р. № 274-VI; «Про внесення змін до статті 143 Сімейного кодексу України щодо обов'язку батька забрати дитину з пологового будинку» від 12 травня 2011 р. № 3354-VI.

42. Про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері праці) (реєстр. № 8487 від 12.05.2011 р.); Про внесення змін та доповнень до деяких законів України (щодо забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі) (реєстр. № 1232 від 13.12.2007 р.); Проект Трудового кодексу України (реєстр. № 0913 від 25.05.2006 р.) 23 листопада 2007 року було відкликано з Верховної Ради України. Разом із тим 20 травня 2008 року парламентом було прийнято у першому читанні проект Трудового кодексу України (реєстр. № 1108 від 04.12.2007 р.) та ін.

43. Постанова Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» від 5 вересня 2007 р. № 1087.

44. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» від 27.12.2006 р. № 1834.

45. Характерними прикладами таких законопроектів можна назвати проекти законів «Про внесення змін та доповнень до деяких законів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)», реєстраційний № 1232, «Про встановлення мораторію на підвищення пенсійного віку для жінок», реєстраційний № 7039, «Про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері праці)», реєстраційний № 8487, «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», реєстраційний № 2633 та ін.

46. Громадський моніторинг Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві (до 2010 р.) / Жіночий консорціум України. — Київ, 2011.